

marife

Dini Arařtırmalar Dergisi • Turkish Journal of Religious Studies

yıl / year: 13 • sayı / issue: 1 • bahar / spring 2013

Tefsirde İsrailiyyata Farklı Bir Yaklaşım*

Müsâid b. Süleyman et-Tayyâr**

Doç. Dr. Melik Suud Üniversitesi
Öğretim Üyesi, Riyad

Çev: Mesut Kaya

Arş. Gör., Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Tefsir Ana bilim dalı Araştırma Görevlisi
mesudkaya@hotmail.com

Atıf

Müsâid b. Süleyman et-Tayyâr, Çev. Mesut Kaya, Tefsirde İsrailiyyata Farklı Bir Yaklaşım, Marife, Bahar 2013, ss. 199-213

İsrailiyyat hakkındaki bu değerlendirme, daha önceki değerlendirmenin bir bölümüdür: Öncelikle İsrailoğulları hakkındaki bazı haberler, sahih bir nakille Hz. Peygamber'den (s.a) nakledilmiştir. Bu rivayetlerin kabul edilmesi gerektiği konusunda hiçbir kuşku yoktur. Bunlar, Hz. Musa'nın (a.s) arkadaşlık ettiği şahsın adının Hızır olması gibi, üzerine ilmî veya amelî bir hüküm bina edilemeyecek rivayetler bile olsa böyledir. İkinci olarak, İsrailoğulları'nın haberleri üç türdür:

1. Elimizde bulunan bilgilerin desteklemesi sebebiyle doğruluklarını bildiklerimiz ki bunlar sahihtir.

2. Sahip olduğumuz bilgilere aykırı olmaları sebebiyle yanlış olduğunu bildiğimiz şeyler. Bunların kabul ve reddinde kural, dindir. Dine muvafık olanlar kabul edilir, aykırı olanlar kabul edilmez.

Bunun çeşitli örnekleri vardır. Taberî'nin (ö. 310) Said b. Müseyyeb'den naklettiği şu rivayet bunlardan biridir: "Hz. Ali (r.a) bir Yahudi'ye: 'Cehennem nerede?' diye sordu. Adam: 'Denizde' dedi. Hz. Ali: 'Bu adam doğru söylüyor' dedi [ve

* Bu makale, müellifin *Makâlât fî Ulûmi'l-Kur'ân ve Usûli't-Tefsîr* (Dâru'l-Muhaddis, Riyad, 1425) adlı eserinin 191-208. sayfalarından çevrilmiştir.

** Yazar ayrıntılı bilgi için yazarın şahsî sitesine bk. <http://www.attyyar.net>.

destekler mahiyette] ‘Tutuşturulmuş denize yemin olsun ki!’¹ ‘Denizler tutuştırulduğunda...’² [ayetlerini okudu].”

Yahudi’nin söylediğinin Kur’an’da delili bulunduğu için, Emîru’l-Mü’minîn Hz. Ali (r.a) onu tasdik etmiştir.

Buharî’nin rivayet ettiği şu hadis de bunun bir diğer örneğidir: “Ebu’l-Yemân dedi ki, Bize Şuayb, İbn Zühri’den şöyle nakletti: Bana Humeyd b. Abdurrahman’ın haber verdiğiğine göre o, Muaviye’nin, Medine’deki Kureyşlilerden bir topluluğa konuşurken Ka’bu’l-Ahbâr’dan söz ettiğini ve: ‘Ehl-i Kitap’tan nakilde bulunan şu insanlardan en doğru sözlüsü her ne kadar Ka’b olsa da biz zaman zaman onun doğru söyleyip söylemediğini sınırdık’ dediğini duymuştur.”³

Ne var ki bir kimse bazı israilî rivayetleri, dine aykırı oldukları gerekçesiyle reddedebilir. Aslında böyle bir şey doğru değildir; zira onun dine nispet ettiği şey doğru olmayıp aksine sırf aklî bir görüş olabilir ve fakat o, bunun dinden olduğu vehmine kapılmış olabilir. Bu, Peygamberlerin ismet sıfatıyla ilgili konularda, Peygamberleri tenzih iddiasında açıkça kendini göstermektedir. Çünkü ismet sıfatının sınırlarını bilmek ancak aklî çıkarsamayla mümkündür. Böylelikle Peygamberleri tenzih iddiasındaki yanlış teviller, Kur’an’ın zahirine aykırı olarak ortaya çıkmaktadır.

3. Doğru ya da yanlış olmasına ihtimal bulunmadığı için hakkında sükut edilen rivayetler ki bunlara ne inanırız, ne de bunları yalanlarız.

Bu kısmın nakledilmesinin caiz olduğu anlaşılmaktadır. Tefsir ve diğer sahalarda selefin uygulaması bu yöndedir. Bu konuda onların hoşlanmadığı tek şey, onlara çok fazla müracaat edilmesi, ya da onların söylediklerinin tasdik edilmesidir. Nitekim bu kısmın büyük çoğunluğunun, dini bir konuya açıklık getirme noktasında herhangi bir faydasından söz edilemeyecek rivayetlerden oluştuğu görülmektedir. Bu tür haberler sahabeden nakledilmiş olabilir ki bunlar gönül rahatlığıyla alınır. Tabiiinden de nakledilmiş olabilir. Bunlar da aşağıdaki gerekçeler göz önüne alınarak sahabeden nakledilen rivayetlere göre daha alt seviyede görülür.

a. Sahabeden gelen rivayetler, tabiiinden gelen rivayetlere göre daha azdır.

b. Sahabenin bunları Hz. Peygamber (s.a)’den veya Hz. Peygamber’den alan birinden nakletmiş olma ihtimali vardır.

c. Sahabenin söylediğindeki kesinlik düşünülerek, onun İsrailoğulları’ndan nakletmiş olabileceği tasavvur edilemez.

Bu tür haberlerde akıldışı veya olağanüstü unsurların var olması, bunları reddetmek için yeterli bir kriter değildir. Bunda ittifak edilmiştir. Nitekim “Ey iman edenler! Siz Musa’ya eziyet eden kimseler gibi olmayın. Nihayet Allah onu, onların yakıştırmalarından temize çıkarmıştı. Musa, Allah katında itibarlı bir kimse idi”⁴ ayet-i kerimesi hakkında şu rivayet gelmiştir: “Musa çok hayâlî ve çok örtünen bir insandı. Hayâsından dolayı vücudunun hiçbir yeri görünmezdi. İsrailoğulları’ndan bazıları: “Vücudundaki ya sedef, ya şişlik ya da hastalık gibi bir kusurdan dolayı bu kadar çok örtünüyor” diyerek ona eziyet etmeye başladılar.

¹ Tûr 52/6.

² Tekvir 81/6.

³ Buharî, “İ’tisam”, 25.

⁴ Ahzâb 33/69.

Allah, onların Musa'ya yakıştırdıklarından onu arındırmak istedi. Bir gün Musa tek başınayken, elbiselerini çıkarıp taşın üstüne koydu. Sonra yıkanmaya başladı. Yıkandıktan sonra elbiselerini almak üzere uzandığında taş, elbisesini sürüklemeye başladı. Musa asasını aldı ve "Elbisemi getir ey taş, elbisemi!" dedi. Bu hal İsrailoğulları'ndan ileri gelenlerin arasına girinceye kadar devam etti. Onu Allah'ın yarattığı en güzel şekliyle çıplak olarak gördüler. Böylelikle Allah, onların söylediklerinden onu temize çıkarmış oldu. Taş durdu, Musa elbiselerini aldı ve giydi. Sonra asasıyla taşa vurmaya başladı. Allah'a yemin olsun ki, onun darbeleri sebebiyle taşa üç, dört ya da beş iz meydana geldi. Bu sebeple Allah Teâlâ: "Ey iman edenler! Siz Musa'ya eziyet eden kimseler gibi olmayın. Nihayet Allah onu onların yakıştırmalarından temize çıkarmıştı. Musa, Allah katında itibarlı bir kimse idi"⁵ buyurmuştur.

Bu rivayet açıkça olağanüstü unsurlar içermektedir. Aklın, bu rivayetin doğruluğunu kabul etmesi ihtimal dahilinde değildir. Fakat bunun Buharî'nin ve diğerlerinin rivayet ettiği, Allah Rasûlü'nden mervi sahih bir haber olduğu öğrenildiğinde, içinde olağanüstü unsurlar olsa bile bu haberi kabul edilir, bunun gerçekleşmiş ve hakiki bir haber olduğu da anlaşılır.

Tabii ki bu içinde olağanüstülük bulunan her haberin kabul edileceği anlamına gelmez. Fakat burada olağanüstülüğün bu tür haberleri reddetmek için yeterli bir kural olmadığı kastedilmektedir. Allahu a'lem.

Burada şuna da dikkat çekmeliyiz: Selefin -özellikle de sahabenin- israiliyyat rivayet etmesi, onların bunlardaki tafsilatları kabul ettikleri anlamına gelmez. Onların bundan maksatları, Kur'an'da geçen bir mücmeli beyan etmektir. Yoksa onların bu nakilleri, nakledilebilmesi için sahih bir senede ihtiyaç duyan bu tür tafsilatlara iman etmelerini gerektirmez. İsrailoğulları'nın kitaplarında naklettikleri bilgilere oranla sahabenin nakli oldukça azdır. Üstelik onların bu bilgilerin doğrusu ile yanlışını birbirinden ayırt ettikleri, kendilerine nakilde bulunanlar doğruluklarıyla tanınıyor olsalar bile israiliyyat türü bilgilerden kendilerine her nakledilene tasdik etmedikleri hakkında çeşitli rivayetler de gelmiştir. İşte Halife Muaviye b. Ebu Süfyan'ın söylediği söz, bu konuyla alakalıdır.

Buharî (ö. 256) şöyle rivayet etmiştir: "Ebu'l-Yemân dedi ki, bize Şuayb, İbn Zühri'den şöyle nakletti: Bana Humeyd b. Abdurrahman'ın haber verdiğine göre o, Muaviye'nin, Medine'deki Kureyşlilerden bir topluluğa konuşurken Ka'bu'l-Ahbâr'dan söz ettiğini ve: 'Ehl-i Kitap'tan nakilde bulunan şu insanlardan en doğru sözlüsü her ne kadar Ka'b olsa da biz zaman zaman onun doğru söyleyip söylemediğini sınırdık' dediğini duymuştur."⁶

İbn Hacer (ö. 852) rivayet hakkında şunu söyler: "İbn Hıbbân *Kitâbü's-Sikât* adlı eserinde demiştir ki: 'Muaviye onun zaman zaman naklettiği haberlerde hata ettiğini söylemek istemiş, onun yalancı olduğunu söylemek istememiştir.'

Bazıları da, 'leneblû aleyhi' sözündeki zamirin Ka'b'a değil kitaba döndüğünü, zira onlar kitaplarını tebdil ve tahrif ettiklerinden dolayı onların kitaplarında yalan vaki olduğunu söylemişlerdir.

⁵ Ahzâb 33/69.

⁶ Buharî, "İ'tisam", 25.

Kadı İyâz (ö. 544) demiştir ki: 'Zamirin kitaba dönmesi doğru olur. Şayet onun yalan söylediği ve bunu taammüden yaptığı kastedilmezse Ka'b'a ve sözüne dönmesi de doğru olur. Çünkü bir şeyin yalan diye isimlendirilmesinde kasıt şart değildir. Tam tersine bir şeyin olduğundan farklı şekilde haber verilmesidir. Bu sebeple bu rivayette Ka'b'ın yalanla cerh edilmesi söz konusu değildir.' İbnü'l-Cevzî (ö. 597) demiştir ki: 'Rivayetin anlamı şudur: Ka'b'ın Ehl-i Kitap'tan naklettiği bilgilerin bir kısmı yalan olabilir. Ancak bu onun kasıtlı olarak yalan söylediği anlamına gelmez. Yoksa o Yahudi bilgilerinin ileri gelenlerinden biriydi.'⁷

İsrailiyyatla Alakalı Bazı Meseleler

Seleften nakledilen israiliyyatı bütüncül bir biçimde tetkik eden kimse şunları fark edecektir:

1. Bunlar, üzerlerine amelî hükümlerin bina edilmediği haberlerdir.
2. Selefin İsrail oğulları rivayetlerinden alınmış şer'î bir hükme dayandıklarına dair bir bilgi yoktur.
3. Bu rivayetlerin sıhhatine inanmak gerekmez, bunlar sadece haberdir.
4. Bu rivayetler içerisinde sahabeden gelmeyen başkalarından nakledilen şeyler de vardır.
5. Bazı israilî rivayetleri aklın kabul etmeyeceği iddiası, izafi bir durumdur. Senin akla aykırı gördüğün bir şeyi, bir başkası akla uygun olarak görebilir.
6. İsrailî rivayetlerin büyük çoğunluğu, tefsirle alakalı bir konuyu izah etmez. Aksine bu rivayetler olmadan da tefsir net olup cümle yönünden malum olabilir. İsrailî rivayet burada bir ziyade veya kayıt ifade etmez.

⁷Bu tür israilî rivayetler re'y tefsiri sayılır.

İsrailiyyatın, müfessirin Kur'an'ı tefsir ederken istifade ettiği bir kaynak olması, bu kaynak yoluyla tefsir edilen her şeyin kabul edilmesi anlamına gelmez. Bu tür israilî rivayetler lügavî tefsir gibidir. Lüğavî tefsirlerin hepsi doğru olmayacağı gibi, bunun da hepsi doğru olmayabilir.

Re'y ile tefsir, bir ayetin diğer bir ayetle, bir hadisin bir ayetle irtibatının kurulmasıyla meydana geliyorsa, aynı şekilde burada da israilî bir kıssanın bir ayetle irtibatının kurulması söz konusudur. Ancak burada bu kaynaklar arasındaki güvenilirlik yönünden kaynaklanan farka dikkat etmek gerekir. Bu fark, kaynağa itimatla alakalıdır, içtihatla kurulan irtibat açısından değil. Çünkü içtihadın bir ayetin bir başka ayetle tefsiri bile olsa doğru olmama ihtimali vardır.

Tefsirden maksat anlamın açıklanması ise, israiliyyat da anlamın açıklanması için tefsirde sadece bir numune olarak kabul edilir. İsrailiyyat Kur'an nassı üzerinde belirleyici değildir; muhtemel diğer anlamlardan biri olmaksızın mana hakkında kesin bir belirleyiciliği yoktur. Bu sebeple kabul edilmesi de bağlayıcı değildir. Dikkat edilirse, israiliyyatla tefsir edilen ayetlerin bir kısmının icmalî olarak malum olduğu görülür. Ayetten maksat açık olup herhangi bir kapalılık yoktur. Fakat maksat bu mücmelin tayiniyle alakalıdır. Ayetten maksat, israilî kıssa mıdır; yoksa başka bir şey midir?

⁷ İbn Hacer, *Fethu'l-Barî*, XIII, 335.

Kıssanın israiliyyattan başka bir yolla kaydedilmesi mümkün olmayan tafsilatlarına değil de aslına göz gezdirildiğinde, bu aslı kıssadaki bütüncül parça olarak alıp bunun ayetin anlamını açıklayan bir tefsir olarak kabul edildiğinde –ki elde mevcut olan bir başka kıssayla da ayetin anlamını açıklama imkânı vardır– israiliyyata dayanmaktan kaynaklanan sözün sorunsalından kurtulmuş olunur. İsrailiyyat konusunda selefin yönteminin işte bu olduğu, onların bu kıssalarla istişhatta buldukları ve bunlara itimat etmedikleri kanaatindeyim. Allahu a'lem.

Örnek olması açısından burada: “وَلَقَدْ فَتَنَّا سُلَيْمَانَ وَأَلْقَيْنَا عَلَى كُرْسِيِّهِ جَسَدًا ثُمَّ أَنَابَ”⁸ ayetinin tefsiri hakkında gelen bir rivayeti ele alabiliriz.

İbn Kesir (ö. 774) demiştir ki: “İbn Abbas, Mücahid, Saîd b. Cübeyr, Hasan Basrî, Katade ve diğerleri demişlerdir ki, yani şeytanı (bıraktık) sonra o, mülk, saltanat ve ihtişamına geri döndü. İbn Cerîr bu şeytanın isminin Sahr olduğu görüşünde olduğunu söylemiştir. Bu İbn Abbas ve Katâde'nin görüşüdür. Adının Âsaf olduğu da söylenmiştir. Bunu Mücahid söylemiştir. Sard olduğu da söylenmiştir. Bunu da Mücahid söylemiştir. Hakîk olduğu söylenmiştir. Bunu Süddi söylemiştir. Onlar, söz konusu kıssayı bazen ayrıntılı bazen özet olarak zikretmişlerdir.”⁹

İbn Kesir seleften olan birisinden kıssayı nakletmiş, sonra da şöyle demiştir: “Bunların hepsi israiliyyattandır, bunların en münkeri de İbn Ebî Hatim'in rivayetidir: ‘Bize Ali b. Hasen, Muhammed b. Ala’, Osman b. Ebu Şeybe, Ali b. Muhammed rivayet etti: dediler ki: Ebu Muaviye, A'meş, Minhâl b. Amr'dan, o da Saîd b. Cübeyr'den o da İbn Abbas'tan Allah Teâlâ'nın: “وَلَقَدْ فَتَنَّا سُلَيْمَانَ وَأَلْقَيْنَا عَلَى كُرْسِيِّهِ”

ayetinin tefsiri hakkında şöyle dediğini rivayet ettiler: Hz. Süleyman (a.s) helâya girmek istedi. Cerâde'ye yüzüğünü verdi. Cerâde Süleyman'ın en çok sevdiği hanımıydı. Şeytan Süleyman'ın kılığında geldi ve ona: ‘Yüzüğümü ver!’ dedi. Cerâde yüzüğü ona verdi. Yüzüğü takar takmaz, insanlar ve cinler ve şeytanlar ona boyun eğdiler. Süleyman (a.s) helâdan çıktığında hanımına: ‘Yüzüğümü ver!’ dedi. Kadın: ‘Onu Süleyman'a verdim’ dedi. Süleyman: ‘Süleyman benim’ dedi. Kadın: ‘Yalan söylüyorsun sen Süleyman değilsin’ dedi. Süleyman kime gidip ‘Ben Süleyman'ım’ dese, ona yalancı diyordu. Durum, çocukların onu taşlamasına kadar gitti Süleyman bu durumu görünce bunun Allah'ın bir emri olduğunu anladı. Şeytan insanlar arasında hüküm vermeye başladı. Allah Teâlâ Süleyman'a saltanatını iade etmek istediği zaman, insanların kalplerine bu şeytana karşı nefret duygusu verdi. Süleyman'ın eşlerine haber gönderip onlara: ‘Süleyman'da yadırgadığınız bir şeyler var mı?’ dediler. Kadınlar: ‘Evet, bize hayız halindeyken yaklaşıyor, önceden böyle yapmazdı’ dediler. Şeytan meselenin anlaşıldığını görünce, işinin biteceğini anladı. Onlar içinde sihir ve küfür bulunan kitaplar yazıp bunları Süleyman'ın kürsüsünün altına gömmüşlerdi. Sonra bunları çıkardılar ve insanlara okudular. ‘İşte Süleyman bunlarla insanlara karşı çıkıyor ve onlara üstün geliyordu’ dediler. Bunun üzerine insanlar Hz. Süleyman'ı küfürle itham ettiler hala da etmektedirler. Bu şeytan yüzüğü götürüp denize attı. Onu bir balık aldı. Süleyman deniz kenarında hamallık yapıyordu. Bir adam gelip karnında yüzük olan balığın da içlerinde bu-

⁸ Sâd 38/34.

⁹ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, thk. Sâmî es-Selâme, IV, 35.

lunduğu balıkları satın aldı. Süleyman'ı çağırıp: 'Şu balıkları benim için taşı dedi.' Süleyman: 'Olur' dedi. Adam: 'Ne kadara?' diye sordu. Süleyman: 'Bu balıklardan birine' dedi. Süleyman balıkları adamın evine kadar taşıdı. Adam evinin kapısına varınca karnında yüzük olan balığı Süleyman'a verdi. Süleyman onu aldı, karnını yardı, baktı ki yüzük balığın karnında. Onu alıp parmağına taktı. Yüzüğü takar takmaz, cinler, insanlar ve şeytanlar ona boyun eğdi. Eski haline geri döndü. Şeytan kaçıp bir adaya sığındı. Hz. Süleyman onu arattı. Güçlü bir şeytandı, onu yakalamaya çalışıyorlar fakat ona güç yetiremiyorlardı. Bir gün onu uyurken gördüler, gelip üzerine kurşundan bir bina yaptılar. Şeytan uyanıp kalkmaya yeltendi. Ancak üzerine yapılan evden dolayı kalkamadı. Onu yakalayıp bağladılar, Süleyman'a getirdiler. Onun için mermerden bir sanduka yapılmasını emretti. Sonra şeytan sandukanın içine konuldu. Sonra sanduka erimiş bakırla kaplandı. Sonra onu denize atmalarını emretti. İşte bunun için: "وَلَقَدْ فَتَنَّا سُلَيْمَانَ وَأَلْقَيْنَا عَلَى كُرْسِيِّهِ جَسَدًا ثُمَّ أَنَابَ" buyrulmuştur; yani ona musallat edilen şeytanı bıraktık.

Rivayet İbn Abbas'a sağlam bir senetle ulaşmaktadır. Fakat görünen o ki, -şayet İbn Abbas'tan olduğu doğruysa- İbn Abbas onu Ehl-i Kitap'tan almıştır. Çünkü onlarda Hz. Süleyman'ın (a.s) peygamber olduğuna inanmayan bir topluluk vardı.¹⁰ Anlaşıldığı kadarıyla onlar, ona iftira etmektedirler. Bundan dolayı olayın anlatımında çirkin öğeler vardır, en kötüsü de hanımlarıyla ilgili kısımdır. Meşhur görüş, bu cinin Hz. Süleyman'ın eşlerine musallat olmadığı yönündedir. Zira, Hz. Süleyman'ın makamı ve şerefi dolayısıyla Allah eşlerini ondan korumuştur. Bu rivayet seleften, Said b. Müseyyeb, Zeyd b. Eslem ve diğer bir topluluktan rivayet edilmiştir. Allahu a'lem bunların hepsi, Ehl-i Kitap'ın kıssalarından alınmıştır."¹¹

Buharî, Peygamberlerin haberlerinden, Hz. Süleyman'ın (a.s) tercemesini verirken ayetteki cesedi şeytanla tefsir etmesinin yanı sıra şu hadisi de zikretmiştir: "Halid b. Mahled bize rivayet etti, Muğîre b. Abdurrahman bize Ebu'z-Zenâd'dan o da A'rac'dan o da Ebu Hureyre'den Hz. Peygamber'in (s.a) şöyle buyurduğunu rivayet etti: Süleyman b. Davud dedi ki: 'Bu gece yetmiş hanımımlı dolaşacağım, her bir hanımımlı, Allah yolunda cihad edecek bir yiğide hamile kalacak.'

Arkadaşı ona: 'İnşaallah de!' dedi. Süleyman ise demedi. Eşlerinden sadece biri, bir tarafı düşük bir çocuğa (yarım bir insana) hamile kaldı.

Allah Rasûlü: 'Şayet o sözü söyleseydi, hepsi Allah yolunda cihad edeceklerdi' dedi.

¹⁰ Yahudilerin Peygamberlere iftiralari, kitaplarını okuyanların rahatlıkla anlayacakları açık bir durumdur. Onlar kasten, işlemiş olduklarından kurtulmak için peygamberlerinin makamlarını aşağılıyorlar. Sanki: "Bu gibi günahlar, bırakın halkı, peygamberlerin bile kaçamadığı şeylerdir" demek istiyorlar. Hayret vericidir ki onlar, Hz. Davud'u (a.s) peygamber olarak değil, kral olarak nitelendirmekte, onun peygamberliğini kasten bilmezden gelmektedirler. Bunu ya Hz. Davud dönemi Yahudilerin güçlendiği, şeref ve iktidar sahibi oldukları bir dönem olduğu için ya da ona attıkları iftiralarla peygamberleri aşağılamak için yapıyorlar. Onlar peygamber olmadığına göre, diledikleri zaman onlara uyabilecekler, diledikleri zaman onları terk edebileceklerdir. Bu husus böyledir. Nübüvvet kavramı ve Peygamberlere yükledikleri -kahin vb.- nitelikler, bu kavramın onların inanç ve amellerine etkisini bilebilmek açısından ciddi bir araştırmaya muhtaç durumdadır.

¹¹ İbn Kesir, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, IV, 35-37.

Şuayb ve İbn Ebu'z-Zinâd doksan demişlerdir, bu daha doğrudur.”¹²

Sa'lebî (ö. 427), bazı müfessirlerin bu hadisi ayette sözü edilen cesedin tefsiri olarak zikrettiklerini söylemiştir.¹³

Tefsirin Tahlili

Önümüzde bu ayetin tefsiri hakkında seleften nakledilen birkaç tane israilî rivayet var. Bunlar arasında Hz. Peygamber'den (s.a) gelen sahih bir haber de var. Burada üzerinde durulması gereken nokta, ayetin manası ve Hz. Süleyman'ın imtihan edildiği fitneden maksadın ne olduğudur, haberlerin sıhhati değil. Üzerinde durulması gereken diğer bir nokta da, bu haberlerin Hz. Süleyman'ın içine düştüğü durumu açıklamak için, Hz. Süleyman'ın fitnesine yorulmasının doğru olup olmadığıdır.

Seleften gelen rivayetlerin özetiyle mi, yoksa Hz. Süleyman'ın haberlerinde nakledilen hadisle mi ayetin tefsir edilmesi daha evladır?

Ayetin rivayete veya hadise hamledilmesi re'yi ilgilendirir. Fakat hangisi ayetin anlaşılması ve siyakı için daha uygundur?

Müfessirlerin anlattığı haberlerin özetine göre, şeytan Hz. Süleyman'a musallat edilmiş, bu tasallut, şeytanın onun iktidarını ele geçirip insanların onu tanıyamamasına kadar uzanmış, nihayet Hz. Süleyman iktidarını ele geçirip bu asi şeytandan intikam almıştır.

Müfessirlerin rivayetleri bu çerçevede gelmiş olup bu, onların çoğunluğunun görüşüdür. Hatta selef arasında kıssanın bu çerçevesine karşı bir muhalefet de neredeyse bulunmamaktadır. Siyak da zaten buna işaret etmektedir. Zira Hz. Süleyman kendisinden sonra hiç kimseye nasip olmayacak bir iktidarı istediği zaman, bu iktidar alanlarından biri de şeytanlara hükmetmek olmuştur. Gerçi imtihan edilmeden önce de onların tasallutundan emin değildi.

Bu durumda garipsenecek bir şey yoktur; zira Allah kullarını dilediği şekilde sınar, insanı da dini ölçüsünde sınavabilir. Allah Teâlâ, peygamberlere bazı şeytanları musallat etmiştir. Kuşkusuz bu, ancak bazı haberleri kabule yanaşmayanların inkar edebilecekleri bir şeydir. Çünkü Allah Rasûlü'nün (s.a) sihirlendiğine dair inkarı mümkün olmayan rivayet gelmiştir. Kaldı ki onun sihirlenmesi nübüvvetiyle alakalı değil, insan oluşu ile alakalıdır. Sihir de sadece şeytanın insana musallat olmasından ibarettir. Bu, Allah Teâlâ'nın Fahr-i Kâinata (s.a) takdir ettiği bir imtihandı. Zaten daha sonra da onu bundan kurtardı.

Şayet bu, kuşkuya yer bırakmayacak biçimde kabul edilmişse, bu gibi konularda bize ulaşan sahih rivayetleri reddedilemez. Şu halde niye Süleyman'ın fitneye düşmesi konusunda gelen kıssanın aslı inkar edilsin ki? Bu fitnede, şeytanın ona musallat olması söz konusuydu. Fakat bu musallat oluşun boyutları neydi? Vuku bulan olayın ayrıntıları nedir? Bu ancak Hz. Peygamber'den (s.a.) gelecek bir haberle bilinebilir. Rivayetler arasında böyle bir haber yok; bu sebeple bu rivayetlerin aslı değil, tafsilatları tenkit edilmelidir.

¹² Buharî, "Cihâd ve Siyer", 23; "Ehâdisü'l-Enbiyâ", 39.

¹³ Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, VIII, 206, 207.

Buharî'nin, Hz. Süleyman'la ilgili yer verdiği rivayete gelince, bu rivayet ayetin tefsiri olmaya uygun değildir. Tahir b. Âşûr (ö. 1393) demiştir ki: "Hz. Peygamber'in sözünde bu olayın, ayetin tevili olduğunu gösteren bir delil yoktur. Nitekim Buharî de Tirmizî de hadisi kitaplarındaki tefsir baplarında zikretmemişlerdir.

Bir grup âlim demiştir ki: Söz konusu yarım insan, Süleyman'ın tahtına atılan cesettir. Onu ebe getirmiş, Süleyman tahtındayken ona atmıştır. Buradaki fitne onun hayal kırıklığı yaşaması ve olayın arkadaşına söylediğinin aksine gelişmiş olmasıdır.

Cesedin bu çocuğa yorumlanması, ya o ölü olarak doğduğu içindir -ki yarım adam sözünün zahiri de böyledir- ya da onun yaratılışının olağan dışı olup sadece ceset olmasından dolayıdır.

Bu uzak bir tefsirdir. Çünkü rivayet ne kadının doğurduğu çocuğun canlı olmasını ne de onun Süleyman'ın tahtına oturmuş olmasını gerektirir. Bu sebeple ayetin bu hadisle ilişkilendirilmesi zorlamadır."¹⁴

İmdi, elde İsrailoğulları'ndan veya başka bir kaynaktan gelen bir haber yoksa, ayetin bütüncül bir açıklaması ve ayetten kastedilen anlam gizli mi kalacaktır?

Böyle olacağı kanaatinde değilim; mananın anlaşılmasında esas olmamakla birlikte, kıssadaki tafsilatları zikretmekle öne çıkan ve anlamı daha açık hale getiren İsrailî rivayetlere dayanmadan da anlam ve maksat kavranabilir.

Bu, üzerinde durulan ayetin tefsirinde seleften israiliyyat dışında bir işaretin gelmediği durumlarda daha da zordur. Kaldı ki bu rivayetlerde gariplikler ve hoş olmayan şeyler de vardır. Allah Teâlâ'nın şu sözlerinin tefsirinde gelen rivayetler gibi: "Sana davacıların haberi geldi mi? Hani onlar duvarı aşarak mabede girmişlerdi. Hani Dâvûd'un yanına girmişlerdi de Dâvûd onlardan korkmuştu. Onlar, 'Korkma! Biz, iki davalıyız. Birimiz diğerine haksızlık etmiştir. Aramızda adaletle karar ver. Zulmetme ve bizi hak yola ilet' dediler. İçlerinden biri şöyle dedi: 'Bu benim kardeşimdir. Onun doksan dokuz koyunu var. Benim ise bir tek koyunum var. Böyle iken 'Onu da bana ver' dedi ve tartışmada beni bastırdı.' Davud dedi ki: 'Andolsun, senin koyununu kendi koyunlarına katmak istemek suretiyle sana zulmetmiştir. Esasen ortakların pek çoğu birbirine haksızlık eder. Ancak iman edip salih ameller işleyenler başka. Onlar da pek azdır.' Dâvûd, bizim kendisini imtihan ettiğimizi anladı. Derken Rabbinden bağışlama diledi, eğilerek secdeye kapandı ve Allah'a yöneldi. Biz de bunu ona bağışladık. Şüphesiz katımızda onun için bir yakınlık ve dönüp geleceği güzel bir yer vardır. Ona dedik ki: 'Ey Dâvûd! Gerçekten biz seni yeryüzünde halife yaptık. İnsanlar arasında hakkaniyetle hüküm ver. Nefis arzusuna uyma, yoksa seni Allah'ın yolundan saptırır.' Allah'ın yolundan sapanlar için hesap gününü unutmaları sebebiyle şiddetli bir azap vardır."¹⁵

İbn Kesir demiştir ki: "Müfessirler burada çoğu israiliyyattan alınma bir hikâyeye yer vermişlerdir. Hz. Peygamber'den uyulması gerekli bir hadis gelmemiştir. Ancak İbn Ebi Hatem burada senedi sahih olmayan bir hadis rivayet etmiştir. Çünkü hadis Yezid er-Rakkâşî'nin Hz. Enes (r.a)'dan naklettiği bir rivayettir. Yezid

¹⁴ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, XXIII, 260.

¹⁵ Sâd 38/21-26.

ise her ne kadar salih biri olsa da hadis imamı onun hadislerini zayıf görmüşlerdir. Şu halde evla olan bu kıssanın sadece tilavetiyle yetinmek, bilgisini ise Allah'a havale etmektir. Zira Kur'an hakır, onun içerdığı şeyler de hakır."¹⁶

İbn Kesir, ayetler üzerine yorum yapmamakta, kıssayı da zikretmemektedir. Bunun sebebi de kıssanın ona göre problemlili olduğundan başka bir şey değildir.

İbn Kesir dışındakiler bu kıssaya yer vermişlerdir. Bu müfessirler çoğunluğu oluştururlar.

Kıssanın rivayetlerinden biri şöyledir:

Taberî dedi ki: "Muhammed b. Sa'd bana rivayet etti, babam amcasından, amcam babasından, babası babasından, onun babası da İbn Abbas'tan rivayet etti, o: Allah Teâlâ'nın 'Davacıların haberi sanâ geldi mi? Hani onlar mihraba tırmanmışlardı' sözü hakkında şöyle demiştir: 'Hz. Davud (a.s): 'Ya Rabbi, İbrahim'e İshak'a ve Yakub'a nam verdin. Bana da onun bir benzerini vermeni ne kadar isterdim!' dedi.

Allah şöyle buyurdu: 'Ben onları seni imtihan etmediğim şeylerle imtihan ettim. Eğer dilersen onları imtihan ettiğim şeylerle seni de imtihan edeyim, onlara verdiğim gibi sana da vereyim.'

Davud: 'Tamam' dedi.

Allah Teâlâ ona: 'O hâlde ben senin imtihanını görene kadar çalış' buyurdu.

Allah'ın olmasını dilediği oldu. Aradan uzun bir zaman geçti. Davud sözünün neredeyse unutmıştı. Bir gün mihrabında olduğu bir sırada, önüne altından bir güvercin kondu. Davud onu tutmak istedi. Kuş mihrabın penceresine uçtu. Onu tutmak için gitti. Kuş tekrar uçtu. Davud pencereden aşağı baktı. Bu sırada bir kadının yıkanmakta olduğunu gördü. Allah'ın peygamberi mihrabdan aşağı inip kadını çağırttı. Kadın gelince ona kocasını ve durumunu sordu. Kadın kocasının kayıp olduğunu söyleyince, Davud bu müfrezinin komutanına mektup yazdı. Kadının kocası ölsün diye, onu müfrezinin başına komutan tayin etmesini emretti. Komutan da bunu yaptı. Ne var ki arkadaşları ölüyor o kurtuluyordu. Allah Teâlâ Davud'un başına gelenleri görünce onu kurtarmak istedi. Bir gün Davud yine mihrabında iken, iki davalı onun bulunduğu taraftan mihraba tırmandılar. Davud okumakla meşgul olduğu sırada onları karşısında görünce, korkuya kapılıp sustu.

Dedi ki: 'Saltanatımda o kadar zayıfladım ki, insanlar artık duvarlara tırmanarak huzuruma giriyorlar.'

Davalılar: 'Korkma dediler, biz birbirine haksızlık etmiş iki davalıyız. Bir sebep olmasaydı sana gelmezdik. Şimdi bizi dinle!' dediler.

Biri dedi ki: 'Bu benim kardeşim, onun doksan dokuz dişi koyunu, benimse bir tek koyunum var. Onunla birlikte koyunlarını yüze tamamlamak ve bana bir şey bırakmamak isteğiyle bana: 'Onu da bana ver' dedi. Tartışmada da bana galip geldi.'

Dedi ki: 'Şayet yardım istesem, o benden daha çok insanı yardıma çağırır, onu tutmaya kalksam o benden daha sıkı tuttu.' İşte bu sebeple ayette: 'Tartışmada bana galip geldi' denilmiştir.

¹⁶ İbn Kesir, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, V, 60.

Davud ona: 'Sen, kendi koyununa ondan daha çok muhtaçtın. O senin koyununu kendi koyunlarına katmak istemekle sana zulmetmiş...' dedi. Kendini unuttu. Bunun üzerine iki melek birbirlerine bakıp gülümsediler. Davud bunu görünce, sınıandığını anladı. Rabbine istiğfar edip rükua vardı. Kırk gece Allah'a yöneldi, o kadar ağladı ki gözyaşının suladığı topraktan yeşillikler çıktı. Sonra Allah onun saltanatını güçlendirdi."¹⁷

Bu Hz. Davud'un (a.s) başına gelen sınamayı anlatan en hafif rivayettir. Görüldüğü gibi bunda da olan olmuştur.

Diğer rivayetlerde, Hz. Davud'un komutandan onu Tâbût'la birlikte öne sürmesini istemesi sebebiyle adamın savaşta öldürüldüğü geçmektedir. Çünkü kim Tâbût'la ileri giderse ölmeden geri kaçması caiz değildir. Her ne kadar Tâbût'u taşıyanların genellikle başına gelen ölüm ise de, yapılabilecek diğer bir şey ise Tâbût'u düşmanın önünde bırakarak kurtulmaktır. Adam Tâbût'la ilerlediği zaman öldürüldü. Karısının iddet süresi bitince Davud ona evlilik teklifi ederek onunla evlendi.¹⁸

Bu haber İsrailoğulları arasında meşhur olup onların kitaplarında yer almaktadır. Bu bilgiler, Allah'ın peygamberini zina kötülüğü ile itham etmeksizin seleften de gelmiştir. Görünen o ki selef bunu onlardan almışlar ve fakat bu batıl töhmeti zikretmemişlerdir.

Kıssanın sahih bir aşlının olması mümkündür. Fakat bu asıldan uzaklaştırarak ziyadeler eklenmiştir. Uzun bir zamanın geçmiş olması, bu tür haberlerin oluş zamanında veya kısa bir süre sonra bu gibi garip tafsilatların girmesine fırsat vermeden derlenmemiş olmaları gibi etkenler yanında, peygamberlerini öldüren ve onlara iftira atan bir halkın bunu yapmasında garipsenecek bir durum yoktur.

Olup biteni Allah daha iyi bilir. Olmuşsa bile kıssanın bu ayetlerden kastedilen mana olması gerekir mi?

Ayetler zahirine hamledilse ve zihinlerde böyle bir kıssa olmaksızın tefsir edilse, acaba tefsir ne olur?

Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: "Sana davacıların haberi geldi mi? Hani onlar mihraba tırmanmışlardı."¹⁹ Yani: İsrailoğulları'ndan Hz. Davud'un evine o ibadet mekânında iken atlayıp huzuruna girenlerin haberi sana geldi mi?

Onlar melek olsaydılar, atlama gereği duymazlardı. Allah Teâlâ'nın: "Onlar mihraba tırmandılar" sözü onların insan olduğuna açık bir işarettir. Aynı şekilde onların çavahı olduklarından söz edilmesi anlaşamadıkları bir davanın olduğuna işarettir. Bu dava da koyun meselesidir. Bu ahlak, peygamberlerin katilleri için yadırganacak bir şey değildir.

¹⁷ Taberî, *Tefsîr*, Halebî baskısı, XXIII, 146.

¹⁸ Mesela Taberî, *Tefsîr*, XXIII, 147-150. sayfalara bakıldığında, İslâmî rivayette İsrailoğulları'nın Hz. Davud'a attığı zina iftirasının -Allah korusun- ve kadınla, kocası savaşırken evlendiği sonra adamı Tâbût'u taşıyanlarla birlikte öne çıkardığı bilgisinin olmadığı görülür. Bu, Allah'ın seçkin kulları hakkında söylenmesi ayıp olan büyük bir iftiradır. Anlaşılan o ki israiliyyat nakledenler kıssada bulunan bu iftiraları nakletmemişlerdir. Allahu a'lem.

¹⁹ Sâd 38/21.

Konu onların gözünde beklemeye tahammül edilemeyecek bir boyuta ulaşmıştır. Bu sebeple yaptıklarını yapmışlar ne Hz. Davud'un mahremiyetini, ne de davaları çözmeye hazır olduğu vakti gözetmişlerdir.

Günümüzde de bir kimse aynı davranışı sergileyebilmekte, gecenin veya gündüzün hangi saati olursa olsun fetva için müftüyü arayabilmektedir. Bu kimse-nin gözü fetva dışında bir iş görmez olmuş, vakit adabını çiğnemeyi, fetva için uygun vakti kollamayı ihlal etmiştir.

"Hani Dâvûd'un yanına girmişlerdi de Dâvûd onlardan korkmuştu. Onlar, "Korkma! Biz, iki davalıyız. Birimiz diğerine haksızlık etmiştir. Aramızda adaletle karar ver. Zulmetme ve bizi hak yola ilet" dediler."²⁰

Davud'un hiç kimseyi kabul etmediği bir saatte mihrabına giren bu insan-lardan korkması gayet tabiidir. Fakat onlar isteklerini hemen dile getirmek için acele ettiler. Bu acelecilikleri, onları bu alışılmadık vakitte onun huzuruna çıkmaya sevketti. Huzura çıkınca kendilerinin iki davalı olduklarını bildirdiler. İsrailoğulları'nın inatçı seciyelerine uygun bir biçimde aralarında hakkaniyetle hükmedip hiçbirini kayırmamasını istediler. Kendisine hikmet ve davaları halletme melekesi verilen Allah'ın Rasûlü Davud'un davalılara adil davranmaması mümkün mü? Fakat bu, Hz. Musa'ya kendilerine inek kesmelerini emrettiği zaman: "Bizimle alay mı ediyorsun?" diyen İsrailoğulları'nın ahlakı göz önüne alındığında önemsiz bir şeydir. Allah'ın Rasûlü Musa'nın onlarla alay etmesi mümkün müydü?

Dava, koyun sahipleri arasındaki bir davadır. Bunlar hakiki koyunlardır. Çünkü Hz. Davud'un toplumu, koyunculuk ve ziraatla meşgul olan bir toplumdur. Buna Allah Teâlâ'nın Enbiya suresinde sözünü ettiği koyun ve ekin sahipleri arasındaki dava işaret etmektedir: "Davud ve Süleyman hani halkın koyunlarının talan ettiği ekin konusunda hüküm veriyorlardı da biz onların hükümlerine şahitlik ediyorduk."²¹

Bu mesele de sürü sahipleri arasında meydana gelmiştir. Olayı tasavvur edebilmek, hadisenin tasvirini göz önüne getirebilmek için olayın oluş biçimini hayali olarak şöyle tasvir edebiliriz:

Bunlar iki komşudur. Biri doksan dokuz koyuna, diğeri tek bir koyuna sahiptir. Köy ahalisinin genel âdeti sürülerini akşama kadar çobana vermektir. Akşam sürü döndüğünde bu tek koyun, çok koyunu olan adamın koyunları arasına girmiştir.

Sonra koyun sahibi o bir koyununu diğer koyunların arasından çıkarmak için gelmiştir. Şimdi koyunu çok olanın, her gece koyunları arasından bir tek koyunu çıkarmak için gelen adamdan nasıl rahatsız olduğunu bir düşünelim!

Durum böyle olunca, çok koyunu olan adam ona: "Onu da bana ver!" dedi. "Benim koyunlarımla birlikte kalsın, yesin içsin. Böylelikle her gece beni ve koyunlarımı rahatsız etmeye de bir son vermiş olursun!"

Fakat koyun sahibi anlayışı kıt, inatçı bir adamdı. Burnunun dikine gitti, bunun kendisine bir zulüm ve baskı olduğunu düşündü. Kavgacı bir adamdı; onunla davalı oldu. Hz. Davud'un yanında konuşan da zaten oydu. Hemen şikâyete başladı.

²⁰ Sâd 38/22.

²¹ Enbiyâ 21/78.

Kendisinin hak sahibi olduğunu açıkladı. Ne var ki arkadaşı kendini aklamak istiyordu. Çünkü "Onu da bana ver!" demekten başka bir şey dememiş, fakat koyun sahibi onun tartışma ve davada kendine galip geldiğini iddia etmiştir.

Hz. Davud davaya hükmederken, diğer adamın gerekçesini dinlemeden acele konuştu. "Davud dedi ki: 'Andolsun bu adam senin koyununu kendi koyunlarına katmak istemekle sana zulmetmiştir. Esasen ortakların pek çoğu birbirine haksızlık eder. Ancak iman edip salih ameller işleyenler başka. Onlar da pek azdır.' Dâvûd, bizim kendisini imtihan ettiğimizi anladı. Derken Rabbinden bağışlama diledi, eğilerek secdeye kapandı ve Allah'a yöneldi."²²

Bu kadar acele hüküm vermesi, diğer davalıyı dinlememesi, Hz. Davud'un kınamayı hak etmesine sebep oldu. Sonra hüküm konusundaki aceleciliğinin farkına vardı. Allah'ın kendini imtihan ettiğini anladı. Rabbine yönelerek istiğfar edip secdeye kapandı.

Allah Teâlâ: Davalıların davası konusunu müteakip şöyle buyurmuştur: "Ona dedik ki: "Ey Dâvûd! Gerçekten biz seni yeryüzünde halife yaptık. İnsanlar arasında hak ile hüküm ver. Nefis arzusuna uyma, yoksa seni Allah'ın yolundan saptırır. Allah'ın yolundan sapanlar için hesap gününü unutmaları sebebiyle şiddetli bir azap vardır."²³

Kıssanın girişi, serimi ve sonucu, hepsi hüküm ve dava ile ilgilidir. Kadın konusunda hiçbir şey yoktur. Giriş Allah Teâlâ'nın Davud'a verdiği hikmet ve davaları halletme konusuna bir hazırlıktır: "Biz Davud'un saltanatını güçlendirdik ve ona hikmet ve davaları halletme yeteneği verdik."²⁴ Allah Teâlâ bundan sonra da mih-raba tırmanan davalılar meselesini zikretmiştir. Sonra Hz. Davud'a onu ülkede halife kıldığını, insanlar arasında hakkaniyetle hüküm vermesini emrettiğini hatırlatarak meseleyi bitirmiştir. İşte ayetlerin zahiri anlamı budur. Allahu a'lem bi's-savâb.

İsrailiyyatla Alakalı Problemler

1. Konunun israiliyyat ravisiyle değil, bizzat israiliyyatla alakalı olması

Gaybî bir haber, özellikle İsrailoğulları kıssalarıyla bağlantılı olursa, en doğru olan şöyle demektir: Bu israilî bir habere benzemektedir. Bu sebeple haberin ravîsiyle alaka kurulmadan bu haberde tevakkuf edilir. Ancak şöyle denmez: Bu haberde tevakkuf edilir çünkü bu İbn Abbas'tandır. O Ehl-i Kitap'tan alma konusunda meşhurdur. Çünkü bu söz, İbn Abbas'tan gelen her gaybî haberde tevakkuf etmeyi gerektirir. Öyleyse şöyle demek gerekir: Bu nakilde tevakkuf edilir. Çünkü İbn Abbas İsrailoğullarından rivayette bulunmaktadır. Araştırma neticesinde işin hakikatinin böyle olmadığı görülebilir.

İbn Teymiyye'nin (ö.728) dediği gibi sahabeden gelen rivayetlerin bir özelliği vardır: "... Bu konuda sahabeden sahih bir yolla nakledilenlere, insanın gönlü bazı tabiinden nakledilenlerden daha çok ısınıyor. Çünkü sahabenin, Peygamber'den (s.a) veya ondan duyan birinden duyma ihtimali daha fazladır. Üstelik sahabenin Ehl-i Kitap'tan nakli, tabiinin naklinden daha azdır. Sahabenin söylediği-

²² Sâd 38/24.

²³ Sâd 38/26.

²⁴ Sâd 38/20.

nin kesinliği ortadayken nasıl olur da o bunu Ehl-i Kitap'tan almıştır denilebilir? Binaenaleyh onlar Ehl-i Kitap'ı tasdik etmekten men edilmişlerdir."²⁵

İbn Abbas, İsrailoğulları'ndan almakla meşhurdur. Bununla birlikte ondan bazı gaybî haberler de gelmiştir. Şayet bu kural işletilirse, gaybî konulardaki sözün kabul edilmemesi gerekir. Fakat durum bunun aksinedir. Onun sözü kabul edilir ve alınır. Buna örnek olarak İbn Abbas'tan gelen Kürsî hakkındaki rivayet verilebilir. Abdullah İbn Ahmed İbn Hanbel dedi ki: Babam bana rivayet etti, bize İbn Mehdî Süfyan'dan o da Ammâr ed-Dühni'den o da Said b. Cübeyr'den İbn Abbas'ın şöyle dediğini rivayet etti: "Kürsî iki ayağın bastığı yerdir; arşın ölçüsünü ise hiç kimse takdir edemez."²⁶

Bu kural işletildiği zaman, -yani İsrailoğulları'ndan almakla bilinen kimsenin haberinde tevakkuf edileceği, İbn Abbas'ın da onlardan aldığı- bu haberin delaleti konusunda tevakkuf edilir. Bu ise Ehl-i Sünnet'in amel etmediği bir şeydir. Aksine onun rivayetini Ehl-i Sünnet kabul etmiş ve haberin içeriğine yönelik kaideyi ortaya koymuştur.

İbn Abbas ispata ihtiyaç duyulmayacak bir biçimde İsrailoğulları'ndan almıştır. Fakat araştırılması gereken nokta, İbn Abbas'tan Sahih-i Buharî'de nakdedilen rivayettir: Musa b. İsmail, İbrahim b. Sa'd, İbn Şihab, Ubeydullal b. Abdullah kanalıyla İbn Abbas'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Ey Müminler! Nasıl oluyor da Ehli Kitaba soruyorsunuz? Allah'ın peygamberine indirilen kitabınız Allah Hakkında en yeni bilgileri vermektedir. Siz onu değiştirilmemiş haliyle okuyorsunuz. Allah size, Ehli Kitabın Allah'ın yazdıklarını değiştirdiklerini, kendi elleriyle kitabı tahrif ettiklerini ve bu Allah katındandır diyerek az bir değere değiştirdiklerini haber vermiştir. Size gelen ilim onlardan bir şey sormayı yasaklamadı mı? Vallahi size indirilen hakkında size soru soran hiç kimseyi görmedik."²⁷

İbn Abbas'ın bu yasaktan maksadı nedir?

İbn Abbas'tan gelen bu rivayeti, ne demek istediğini açıklayabilme düşüncesiyle incelemeye azmettim. Fakat bu konuda başarılı olamadım. Nihayet İbn Abbas'ı bunu söylemeye sevk eden ihtimalleri açıklamaya çabaladım; zira onun İsrailoğulları'ndan nakilde bulunduğu dair rivayetler de vardı. Şu kanaate vardım:

a. Soru soran, Allah'ın şeriatını veya bazı akaid meselelerini öğrenmek istemektedir. Bu konuları Hz. Peygamber'den (s.a) başkasından almak caiz olmadığı için (Abdullah İbn Abbas buna karşı çıkmaktadır.)

İbn Abbas'tan gelen diğer haberler ise, tasdiki de tekzibi de gerektirmeyen şeyler olup bunlara dayanarak hüküm de verilmez, bunlardan hidayet de beklenmez. İbn Kesir demiştir ki: "Sonra bilinmelidir ki, onların naklettikleri bilgilerin çoğu yalan, iftiradır. Çünkü bunlara tahrif ve değiştirme, saptırma, çarpıtma karışmıştır. Bunlarda doğru ne kadar azdır! Sahih olsa bile bu doğruların da getireceği fayda çok azdır.

İbn Cerîr der ki: "İbn Beşşar Ebu Âsım, Süfyan, Süleyman İbn Âmir, Ammâra b. Umeyr, Haris b. Zahîr kanalıyla İbn Mesûd'dan, onun şöyle dediğini nakletmiştir:

²⁵ İbn Teymiyye, *Mukaddime fi Usûli't-Tefsîr*, thk. Adnan Zerzur, s. 87.

²⁶ *es-Sünne*, II, 454.

²⁷ Buharî, "Şehadât", 29.

“Ehl-i Kitap’a bir şey sormayın, onlar kendileri saptığı halde sizi doğru yola götüremezler! Böyle yaparsanız ya bir hakkı yalanlamış, ya da bir batılı tasdik etmiş olursunuz. Ehl-i Kitap’tan hiç kimse yoktur ki kalbinde, devenin yavrusunu çağıracağı gibi dinine çağırma isteği bulunmasın.”

b. (Buhari rivayeti) onun sonraki görüşü olabilir.

c. İbn Abbas, onlara çokça müracaat edildiğini görüp bu kapıyı kapatmak istemiş olabilir.

2. İsrailiyyatın nakledildiği kaynağı bilmek²⁸

3. İsrailiyyat nakleden tefsir kitaplara yönelik tutum

İsrailiyyat nakleden tefsir kitapları için iki durum söz konusudur:

a. İbn Âşûr’un (ö. 1393) *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr* kitabında olduğu gibi, Ehl-i Kitap’ın kitaplarından doğrudan nakilde bulunanlar.

b. Rivayeti, bu tür israiliyyatı nakledenlerden nakleden kitaplar. Tefsir kitaplarının çoğu böyledir. İbn Cerir et-Taberî’nin (ö. 310) *Tefsiri*, Sa’lebî’nin (ö.427) *el-Keşf ve’l-Beyân*’ı, İbn Kesir’in (ö. 774) *Tefsiru’l-Kur’âni’l-Azîm*’i ve seleften gelen rivayetlere yer veren diğer tefsir kitapları böyledir.

Bu tür tefsir kitaplarının müelliflerine israiliyyatı nakledip her hangi bir tenkit yöneltmemeleri sebebiyle eleştiriler gelebilir. Bu eleştirilerin üzerinde düşünülmediği zaman bunların sadece söz konusu müfessirlere yöneltilmediği görülür. Zira onlar seleften gelen rivayetlerde ne buldularsa onu nakletmişlerdir. Ashında bu tavır, israiliyyatı kullanmaları ve bunları tefsirlerinde zikretmeleri yönüyle selefin yöntemine yönelik bir eleştiridir.

Kuşkusuz bu, israiliyyat zikredip de bunları tenkit etmeyen kitapları eleştirinin bir sonucudur. Acaba kınama sadece bu merviyatı nakleden müfessire mi yoksa seleften olup da kendilerinden bu rivayetlerin nakledildiği şahıslara mı yöneliktir?

İsrailiyyatın varlığı tefsirin kıymetini düşüren bir kusur değildir. Tefsir müellifleri, selef müfessirlerinden kendilerine ulaşanları nakletmekle, hatayı üstlenmiş değillerdir. Nitekim Kasımî (ö. 1332) buna “Peygamber Kıssaları ve İsrailiyyatla İstîşad” başlığı altındaki kaidede işaret etmiştir: “... Öyleyse, tefsir yollarından birinin de, ayet-i kerimelerde kısaca değinilen kıssaları, Rasûlullah zamanında olanlar ve ondan nakledilenler gibi israilî olmayanları bilmek olduğu anlaşılıyor. Bu tür rivayetleri nakletme işini muhaddisler üstlenmiş olup bunları muttasıl senetlerle rivayet etmişlerdir. Bu gibi rivayetlerde eleştirilecek herhangi bir şey yoktur.

İsrailî rivayetler ise Kur’an’ın açıklanmasında önemli bir yer tutmuştur. Selef Kur’an-ı Kerim’de önemli bir yer tutan Ehl-i Kitap’la ilgili ayetlerin açıklanmasını ya onların halk arasında dolaşan ve yaygın olan haberlerinden ya da iman etmiş Ehl-i Kitap’tan şifahî yoldan alarak yapmışlardır.

²⁸ Bu başlık altında herhangi bir şey yazmadım. Bu konuda Âmâl Muhammed Abdurrahman Rabi’nin el-Meclisü’l-A’la li Şüûni’l-İslâmiyye’den çıkan, *el-İsrâiliyyât fî Tefsiri’t-Taberî ve Dirâseten fî’l-Lüğa ve’l-Mesâdiri’l-İbriyye* adlı kitabından istifade edilebilir.

Ehl-i Kitap da bunları önde gelen liderlerinden almışlardır. Çünkü Ehl-i Kitap'la ilgili sahifeler çok nadir olup son asırlarda olduğu gibi bol değildi. Nüfuzlarını devam ettirmek için, Ehl-i Kitap'ın ileri gelenleri bunları halkın içinde yayıyorlar, herhangi bir eleştiri ve tartışmaya muhatap olmaksızın istediklerini rivayet ediyorlardı. Böylece israiliyyat yayılabildiği kadar yayıldı.

Bununla beraber, yorumları Ehl-i Kitap'ın kitaplarına uysa da uymasa da ilk müfessirlerimizi eleştirmeye mahal yok. Çünkü onlar ilmi yayma ve duyduklarını açıklama konusunda ellerinden gelen gayreti gösteriyorlardı. Bunu, ya o haberleri nakledenler hakkında hüsnü zan besledikleri ve ancak sahîh şeyleri nakledeceklerine inandıkları için ya da İmam Ahmed, Buharî ve Tirmizî'nin Amr b. As'tan onun da Rasûlullah'tan (s.a) rivayet ettiği: 'Benden bir ayet bile olsa rivayet edin. İsrailoğulları'ndan nakledin bunda bir beis yoktur' hadisine dayanarak yapıyorlardı. İşte onlar bu hadisi, ellerine geçen rivayetleri, nasıl olursa olsun nakletme hususunda ruhsat bilmişlerdi. Onların düşünceleri, geçmiş ümmetlerin başına gelen olaylardan ibret almak, Allah'a itaat edip övgüye mazhar olan ve kurtuluşa erenlerin yolunu izlemek, Allah'a isyan eden dolayısıyla azaba duçar olanların yolundan sakınmaktı. Onların başka bir amaçları yoktu.

Ahmed b. Hanbel'in şöyle dediği rivayet olunmuştur: 'Ahkâmla ilgili şeyleri rivayet ederken çok hassasiyet gösterir, faziletlerle ilgili şeyleri rivayet ederken ise müsamahalı davranırdık. Kıssalarla ilgili rivayetlerde ise daha da gevşek davranırdık.' Özetle, bu rivayetlerde geç dönem muhakkik alimlerce tespit edilen zayıflıklar ve uydurmaların olduğu inkar edilemez.

Ben faziletli olduğunu iddia eden birinin, israiliyyat rivayet ettiği için İmam es-Sa'lebî'yi (k.s) küçük gördüğünü gördüm. Bu, ne yazık ki fazilet sahiplerinin meziyetlerini inkar, ilme düşmanlıktır. Çünkü Sa'lebî başkasından nakletmektedir. Anlattıkları şeyleri senetleriyle hadis imamlarına isnat etmektedir. Bir sözü lafzıyla birlikte ve sahibine isnat ederek nakledenin ne günahı olabilir?

Allah'ım selefe zulmetmekten sana sığınırım..."²⁹

4. Kur'an kıssalarının bazıları israiloğullarının kitaplarında yoktur

Seleften gelen israiliyyatın araştırılması, İsrailoğulları'ndan nakledilmediği ve onların haberlerinden olmadığı kesin olan diğer gaybî kıssalarla karşılaştırmaya muhtaçtır. Hud, Salih ve Şuayb Peygamberlerin kavimleri buna örnektir. Bu kavimler hakkında İsrailoğulları'ndan enteresan ve garip haberler gelmiş midir gelmemiş midir, buna bakılmalıdır. Bu peygamberlerin kıssaları hakkında gelen garip rivayetlerin, İsrailoğulları'ndan alınmış olması kesinlikle mümkün değildir. Çünkü İsrailoğulları'nın haberlerinde, Hz. Âdem, Hz. Nuh, Hz. İbrahim, Hz. Lut, Hz. İshak, Hz. Yakup, Hz. Yusuf sonra da Hz. Musa ile başlayan İsrailoğulları peygamberleri dışındaki peygamberlerin haberleri yoktur. Diğer milletlere gönderilen peygamberlere ise -özellikle de Yahudilerin çekemedikleri Arapların peygamberlerine-onların kitaplarında rastlanmaz. Başarıya ulaştıran Allah'tır.

²⁹ Kâsimî, *Mehâsinu't-Te'vîl*, I, 41-42.